

YAĞIBASAN DEVRİNDE DÂNİŞMENDLİLER-TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLİŞKİLERİ

*Muharrem KESİK**

Dânişmendli Beyliği ve Türkiye Selçuklu Devleti, Selçuklu Türklerinin Anadolu'da kurdukları ilk siyasî teşekküllerdendir. İki devletin ilişkilerine genel olarak bakıldığında, bunların zaman zaman barış içinde geçindikleri, ittifak halinde düşmanları ile mücadele ettikleri görüldüğü gibi zaman zaman da kendi aralarında savaşa tutuştukları görülür. Aralarındaki mücadelenin temel nedeni de Anadolu'da üstünlüğü ele geçirmek düşüncesinden ileri gelmiştir. Birbirleri ile tesis ettikleri akrabalık (evlilikler) ilişkileri de onların aralarında süregelen savaşları her zaman durdurmaya yetmemiştir.

Başlangıçta Haçlılara karşı beraberce başarılı mücadeleler veren bu iki hanedan arasındaki ilişkiler Gümüştekin Gazi'nin Malatya'yı ele geçirmesi ve Haçlı lideri Bohemund'u serbest bırakması ile gerilmiştir¹. Kılıç Arslan'ın ölüm tarihi olan 1107'ye kadar Türkiye Selçukluları egemen güç olarak dikkati çekerken bu tarihten sonra Emir Gazi(1104-1134) Dânişmendlileri Anadolu'ya hâkim bir beylik yaptı. Emir Gazi'nin ölümü ile kurulan denge Melik Muhammed'in saltanatının sonuna kadar devam etmiştir. Melik Muhammed'in ölümünden sonra(1142) Anadolu'da hâkimiyet Türkiye Selçukluları'na geçmiştir². Yağıbasan'ın Dânişmendlileri eski gücüne kavuşturma çabaları sonucu değiştirmeye yetmemiştir.

İşte biz bu çalışmamızda Yağıbasan'ın, dağıtılan Dânişmendli Beyliği'ni toparlama ve Anadolu'daki üstünlüğü ele geçirme gayretlerini incelemeye çalıştık.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Işın Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un esir alınması Niksar'da hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, Niksar 1996, s.3-7.

² Sultan I. Mesud-Emir Gazi ve Sultan I. Mesud-Melik Muhammed ilişkileri hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Sultan I. Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi (1116-1155)*, İstanbul 1999, (Yayımlanmamış doktora tezi), s.28-36.

Yağıbasan İle Sultan I. Mesud Arasındaki İlişkiler (1142-1155)

Dânişmendli Melik Muhammed'in, Zünnün, Yunus ve İbrahim adlarında üç oğlu vardı. Bunlardan Zünnün'u veliyaht tayin etmişti³. Fakat Sivas Meliki olan kardeşi Nizâmeddin Yağıbasan⁴, Muhammed'in karısı ile evlenerek Kayseri'yi ele geçirdi⁵. Zünnün ise, Kayseri'den Zamantı'ya kaçmak zorunda kaldı. Diğer yandan Yağıbasan'ın kardeşi Aynüddeve, Muhammed'in oğullarından Masara hâkimi olan yeğeni Yunus ile anlaştı ve Malatya'yı ele geçirmek amacıyla birlikte buraya hareket ettiler. Ancak şehre geldiklerinde kendilerine kapılar açılmadı ve içeri alınmadılar. Malatya'ya hücum etmek için yeterli kuvvete sahip olamayan amca ile yeğen şehir yakınlarındaki Arka kalesine çekildiler. Bu durum üzerine Yağıbasan ile evlenmiş olan hâturn, Malatya'yı müdafaa etmek üzere 2.000 asker gönderdi. Fakat şehirde bulunanlar, gelenlerin kendilerini kadınları ve çocukları ile beraber evlerinden kovmak ve Sivas'a gönderip yerlerini işgal etmek emrini almış olmalarından şüphelendiler. 17 Şubat 1143 (29 Receb 537)'de meydana gelen bu olayda şehirde bulunan Türkler kalenin kapısı önünde toplandılar ve hâturn tarafından gönderilen Sivas kuvvetlerinin üzerine yürümek için vâliden kapıların anahtarlarını istediler. Vâlinin bunu kabul etmemesi üzerine silâhlı ve atlı olan bu Türkler ona isyan etmek suretiyle kale kapılarında birinin kilidini sopalarla kırdılar.

³ Süryani Mikhael, Khronik, (nşr. ve trc. J. B. Chabot), Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99), Paris 1899-1924, (trc. Hrnt D. Andreasyan), Suryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195, Ankara 1944, II, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme), III, xvi, 10, s.253; Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), Abû'l-Farac Tarihi, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II, 376.

⁴ Bu adı Papaz Grigor (*Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi 952-1136 Ve Papaz Grigor'un Zeyli 1136-1162*, trc. Hrnt D. Andreasyan, Ankara 1987, s.313-314), Süryani Mikhael (III, xvi, 10, s.253vd.; xvii, 14, s.305; xviii, 1, s.310; xviii, 3, s.312; xviii, 8, s.319; xviii, 9, s.321; xviii, 10, s.324) ve Ebu'l-Ferec (II, 376, 390-391, 393, 399-400), Yakup Arslan; Niketas (*Historia*, çev. Fikret İşıtan, Ankara 1995, s.80), Yagupasan; İbnü'l-Esir (*el-Kâmil fi'l-târîh*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, XI, 317, trc. Abdülkerim Özyayın, *İslâm Tarihi, İbnü'l-Esir El-Kâmil Fi'l- Tarih Tercümesi*, İstanbul 1987, XI, 257-258), Yağı Arslan ve Bağı Arslan; Aksaraylı (*Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l- ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s.29, trc. M. Nuri Gençosman, *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943, s.126) ise, Yağıbasan olarak kaydeder. Aksaraylı'nın kaydettiği gibi doğru okunuşunun Türkçe'de "düşmanı basan" manasına gelen "Yağıbasan" olduğu muhakkaktır. Kendisine ait paralarda da adı "Yağıbasan" olarak kayıtlıdır. Bk. Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, IV, 88; İbrahim Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul 1971, II, 385.

⁵ Ebu'l-Ferec (II, 376), kocasının ölümünden sonra onun kardeşi Yağıbasan'ı yanına çağırarak evlendiğini; yani evlenme talebinin Muhammed'in hanımından geldiğini ifade eder.

Bu kilidi kıran adamın adı Bōri (Buri) olduğu için sonradan bu kapıya Bōridiye (Burdıya) adı verilmiştir. Bōri bu kalabalığın başına geçerek şehrin dışına doğru ilerledi. Türklerden bir kısmı da kapıları muhafaza etmek üzere orada kaldılar. Diğer yandan Bōri ve peşindekiler Arka kalesinde bulunan Aynüddeve'nin yanına giderek onunla anlaştilar ve onu Malatya'ya getirerek şehrin idaresini kendisine verdiler. Bunun üzerine hâturnun Sivas'tan gönderdiği 2.000 kişilik kuvvet derhal oradan uzaklaştı. Böylece Malatya'nın yeni hükümdarı Aynüddeve oldu⁶. Çok geçmeden Aynüddeve, Sivas'a kardeşi Yağıbasan'ın yanına giderek onunla Sultan Mesud'a karşı bir ittifak yaptı. Sonra da Elbistan ve Ceyhan bölgesini hâkimiyeti altına aldı⁷. Bütün bu gelişmeler Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un, hâkimiyet sahasını genişletmesine yaradı. Melik Muhammed'in ölümü üzerine hanedan mensupları arasında başlayan taht kavgalarına müdahale eden sultan, dâmadı⁸ Zünnün'u destekledi ve özellikle bu son gelişmelerden hoşnut olmayarak 1143 yılında, önce Sivas'a, Yağıbasan ve onunla evlenen hâturn üzerine yürüdü. Yağıbasan, Mesud'tan korkarak dağlara çekildi. Sultan, Sivas'ı zapt ve tahrip ettikten sonra hemen Malatya üzerine yürüdü. Mesud, oğlu Şahinşah'ı Ankara, Çankırı ve Kastamonu valiliğine tayin etti⁹. Zamantı'ya kaçmış olan Zünnün, kayınpederi ve hâmsi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un desteğiyle Kayseri'ye gelerek buraya yeniden hâkim oldu¹⁰. Bu gelişmeler birbirine rakip olan iki kardeşi, yani Aynüddeve ile Yağıbasan'ı ittifak yapmaya mecbur etti. Ancak Yağıbasan'ın Sivas'ta, Aynüddeve'nin Malatya'da ve Zünnün'un da Kayseri'de hüküm sürmesiyle artık Dânişmendliler fiilen üç kola ayrılmış oldular. Sultan Mesud, dâmadı Zünnün dışındakilerle mücadelesini, onları itaat altına alıncaya kadar sürdürdü.

Sultan Mesud'un Malatya Kuşatmaları

a) Birinci Malatya Kuşatması (1143)

Sultan Mesud, Yağıbasan üzerine yürüyüp hâkimiyeti altındaki Sivas'ı tahrip edip geri döndükten sonra Aynüddeve'yi, iktasını arttıracığı vaadiyle itaate davet etti. Aynüddeve ise aynı zamanda Mesud'un yeğeni olan karısını sultanın huzuruna göndererek onu bu düşüncesinden vazgeçirmeye çalıştı. Ancak bunu kabul etmeyen

⁶ Süryani Mikhael, III, xvi, 10, s.253vd.; Ebu'l-Ferec, II, 376-377.

⁷ Süryani Mikhael, III, xvi, 10, s.254.

⁸ Niketas, s.80.

⁹ Yımaç, "Dânişmendliler", *İA.*, III, 472.

¹⁰ Ebu'l-Ferec, II, 376.

Sultan Mesud, Malatya'yı 17 Haziran 1143 (1 Zilhicce 537) günü kuşattı¹¹. Fakat üç ay süren muhasara sırasında ciddi bir hücum yapmadı. Bu süre zarfında Aynüddeve şehir halkını ve özellikle ileri gelenleri, askerlerine vermek üzere topladığı vergilerle sıkıştırıyordu. Askerlerine bol para vererek onların daha azimli müdafaa yapmaları için çaba harcıyordu. Sultan Mesud'un bu bekleyişi ise halk tarafından sihire yoruldu. Bizans İmparatoru İoannes'in (1118-1143) Kilikya'da ölümü üzerine ordunun idaresini devralan küçük oğlu Manuel'in süratle İstanbul'a dönerken Selçuklu sınırlarına tecavüz etmesi üzerine Sultan Mesud, 14 Eylül 1143 (2 Rebi'ulevvel 538) tarihinde Malatya kuşatmasını kaldırdı ve şehir önünden uzaklaştı. Bununla beraber Mesud, 1144 yılında Dânişmendli Aynüddeve'ye ait olan Ceyhan ve Elbistan bölgesini zaptetti ve oğlu Kılıç Arslan'ı muhtemelen bu sırada Elbistan'a melik tayin etti¹².

b) İkinci Malatya Kuşatması (1144)

Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan'ı, Elbistan'a 1144'de melik tayin ettikten sonra aynı yıl ordusuyla Malatya üzerine yürüdü ve burayı ikinci kez kuşattı¹³. Sultanın üç ay süren bu kuşatması sırasında da herhangi bir savaş yapılmadı. Malatya'yı ele geçirmeye muvaffak olamayan sultan askerlerine işe yarayan herşeyi almalarını emretti. Bunun üzerine askerler Malatya civarındaki halkı esir alıp beraberlerinde getirdiler. Sultan 15 Ağustos 1144 (13 Safer 539)'de muhasaraya son verip geri döndü. Çünkü Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un (1143-1180) büyük bir ordu ile Selçuklu topraklarına doğru harekete geçtiğini haber almıştı.

c) Üçüncü Malatya Kuşatması (1152)

Malatya Dânişmendli Meliki Aynüddeve 12 Haziran 1152 (7 Rebi'ulevvel 547)'de¹⁴ ölünce yerine oğlu Zülkarneyn geçti. Bu ölüm olayı ile şehrin gücünün zayıfladığını gören Malatya halkı yeniden korkmaya başladı. Ölen Melik Aynüddeve'nin kardeşi Yağıbasan, yeni Malatya hâkimi olan yeğeni Zülkarneyn'e

ve onun annesine başsağlığı diledikten ve matem işleri bittikten sonra onlara şehri ellerinde tutup Sultan Mesud'a tâbi olmalarını tavsiye etti. Bu tavsiyeye uyan anne ile oğul, Malatya'da bulunan sürülerini emniyet içinde tutmak üzere Yağıbasan'ın hâkim olduğu Sivas'a gönderdiler. Aksi takdirde bunlar Mesud'un, şehri muhasarası sırasında telef olabilirler ya da Selçuklu ordusunun eline geçebilirlerdi. Sultan Mesud onların, kendine tâbi olmamak hususunda karar verdiklerini ve buna da Yağıbasan'ın neden olduğunu haber alınca bu duruma çok sinirlenerek hemen Yağıbasan'ın üzerine yürüdü¹⁵. Sivas Meliki Yağıbasan, sultanın büyük bir ordu ile üzerine geldiğini görünce korkusundan ona itaat arzetti. O aynı zamanda yeğenine yardım etmeyeceğine dair söz verdi. Sultan, Yağıbasan'a gözdağı verip itaatini sağladıktan sonra yalnız kalan Malatya Meliki Zülkarneyn ile kardeşinin kızı ve Zülkarneyn'in annesi olan hanımın üzerine yani Malatya şehrine doğru hareket etti (24 Temmuz 1152 / 19 Rebi'ulahır 547) ve şehri muhasara altına aldı. Bu arada Selçuklu ordusu şehrin çevresini yağmalamakta idi. Süryani Mikhail'in bu muhasarayı anlatırken Selçuklu ordusu için kullandığı "Onbinlerce Türk ve diğer millete mensup asker" sözünden¹⁶ Mesud'un yanında çok kalabalık bir ordunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhasara altındaki şehir halkı çok sıkıntılı anlar yaşadı. Çünkü idareci ve askerler para toplamak için devamlı surette halkı sıkıştırıyorlardı. Muhasara devam edip sürerken Zülkarneyn'in annesi ve aynı zamanda da Sultan Mesud'un yeğeni olan hâturn amcasının huzuruna gelerek onun ayaklarına kapanmak suretiyle af diledi. Sultan biraz yumuşamakla beraber Zülkarneyn'in kendisini selâmlamaya gelip, hâkimiyeti altına girmesi halinde muhasarayı kaldıracağını ve onu şehirde bırakacağını söyledi. Bunun üzerine genç melik yanına bir kılıç ve bir kefen alarak sultanın huzuruna çıktı, ona itaatini bizzat arzetti. Sultan da ora hüsnü kabul gösterdi ve sözünde durarak Malatya hâkimiyetini tekrar ona verdi. Her iki taraf arasındaki bu uzlaşma 15 Ağustos¹⁷ 1152 tarihinde gerçekleşti. Böylece uzun bir uğraştan sonra Malatya, Sultan Mesud'un tâbiyeti altına girmiş oldu. Sultan bu son kuşatmadan önce Sivas Dânişmendli Meliki Yağıbasan'ı itaat altına almıştı, diğer Dânişmendli Meliki dâmadı Zünnûn zaten daha baştan beri Türkiye Selçuklularına tâbi olmuştu. Çünkü Mesud, Melik Muhammed'in ölümünden sonra Dânişmendli tahtına onun geçmesini istemiş ve Zünnûn'a taht mücadeleleri sırasında yardım etmişti. Böylece Sultan Mesud,

¹¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (yay. Ali Sevim), *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538 = 1038/39-1143/44)*, Ankara 1988, s.57, trc., s.66; Süryani Mikhail, aynı yer. Ebu'l-Ferec (II, 377), 17 Nisan 1143 tarihini kaydeder. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.179.

¹² Turan, s.179; M. Abdulhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s.15.

¹³ Süryani Mikhail, III, xvii, 1, s.258vd.; Ebu'l-Ferec, II, 377.

¹⁴ Süryani Mikhail, III, xvii, 14, s.304; Ebu'l-Ferec, II, 390.

¹⁵ Ebu'l-Ferec, II, 390.

¹⁶ Süryani Mikhail, III, xvii, 14, s.305.

¹⁷ Süryani Mikhail (aynı yer), iki taraf arasındaki bu antlaşmanın Hristiyanlık inancında Hz. Meryem'in göklere çıkarıldığı (Transmigration Yortusu) kabul edilen 15 Ağustos günü yapıldığını kaydeder.

Dânişmendliler'le yaptığı mücadeleleri kazanarak hem topraklarını genişletmiş¹⁸ hem bütün Dânişmendlileri hâkimiyeti altına almış ve hem de dağılmaktan kurtardığı ülkesini Anadolu'nun en güçlü devleti konumuna getirmiştir¹⁹. O, bütün bunları gerçekleştirirken sadece Dânişmendliler ile değil aynı zamanda Anadolu'ya gelen kalabalık Haçlı orduları ile ve 1071'den beri devamlı surette Türkler'i Anadolu'dan atmaya çalışan Bizans imparatorları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Sultan Mesud, Dânişmendli melikleri içinde kendisine en fazla karşı çıkan ve mücadele eden Sivas Meliki Yağbasan ile bundan sonra iyi ilişkiler içerisine girmiş, onu kızı ile evlendirmek suretiyle kendine dâmat edinmiştir. Ayrıca 1153'te Yağbasan ile birlikte Ermeniler üzerine bir askerî sefer düzenlemiştir²⁰. Aksaray²¹, "Dânişmendoğlu Yağbasan ile Mesud dostluk dairesinde geçinmeye başladı" diyerek Sultan Mesud'un son yıllarında Yağbasan ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yağbasan ile II. Kılıç Arslan Arasındaki İlişkiler (1155-1164)

Sultan Mesud'un 1155 yılında ölümü üzerine yerine veliahtı olan oğlu II. Kılıç Arslan hükümdar oldu. II. Kılıç Arslan'ın saltanatı sırasında babası zamanında düzelmiş olan Dânişmendli-Türkiye Selçuklu ilişkileri yeniden bozuldu. Bunun nedeni Yağbasan'ın, Anadolu'da Dânişmendli hâkimiyetine son vererek Bizans dahil bölgedeki tüm siyasî güçleri dize getiren Sultan I. Mesud'un ölümüyle

¹⁸ İslâmî kaynaklar Melik Muhammed'in ölümünden sonra meydana gelen bu gelişmeleri "Dânişmendli Melik Muhammed'in ölümünden sonra onun ülkesini Mesud b. Kılıç Arslan ele geçirdi" diyerek, kısaca özetleyip geçmişlerdir. Bk. İbn Hamdân, *Kitâbu'l-Tezkire*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed nr. 2948, c. XII, vr. 179 a; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 92, trc. XI, 89; Sibt, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-A'yân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907 / XIII, vr. 263 b; Aynı, *İkû'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 456, vr. 426 a.

¹⁹ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spritual culture and history 1071-1330*, London 1968. (çev. Yıldız Moran), Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul 1984, s.109.

²⁰ Süryani Mikhail, III, xviii, 1, s.310; Ebu'l-Feroc, II, 391. Krş. Turan, s.191; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s.257; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklulari Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, İzmir 1995, (yayımlanmamış doktora tezi), s.32-33; Yınanç, a.g.m., s.472.

²¹ *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s.29, trc., s.126. Krş. Nikedî, *el-Veledü's-şeffik*, Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 4518, vr. 146 b.

meydana gelen kargaşadan faydalanarak kaybettiği toprakları geri almak istemesi idi.

Sivas Meliki Yağbasan, hiç vakit kaybetmeyerek Sultan II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah'ı, yeğenleri Zünnün ve İbrahim ile Malatya emiri Zülkarneyn'in de desteğini sağlayarak büyük bir kuvvetle Kayseri üzerine yürüdü ve burayı ele geçirdi. Sultan II. Kılıç Arslan, Yağbasan'ı durdurmak için derhal harekete geçtiyse de din âlimlerinin araya girerek her iki hükümdarı da savaş yapma fikrinden vazgeçirmeleri sonucu Türk kanı akıtılması engellenmiş oldu. Ancak iki taraf arasında yapılan ateşkese rağmen Dânişmendli Yağbasan Zengîler'den Nureddin Mahmud'un teşvikıyla yeniden Selçuklu topraklarına saldırmak suretiyle iki Türk devleti arasındaki ateşi körükledi. Yağbasan, Sultan Kılıç Arslan'ın melikliği döneminde idare ettiği Elbistan'a girerek bölge halkından 70.000 kişiyi kendi ülkesine götürdü. Sultan ona yetişmeye çalıştıysa da Yağbasan normal yolları tercih etmediği için tâkibattan kurtuldu. Kılıç Arslan Kayseri'ye geldiği zaman onun sert tabiatından korkan halk derhal yanına gelerek itaat arzemiş, sultan da yanına gelmiş olanları götürmeyeceğine dair yeminli teminat vermişti²². Yağbasan kendi ülkesine götürdüğü Hristiyan ahaliyi emniyet içerisinde yerleştirdikten sonra geri dönerek Sultan Kılıç Arslan karşısında karargâhını kurdu. Bu olaydan sonra da din adamları araya girip her iki tarafı savaştan ve kardeş kanı akıtmaktan men etmeye çalıştılar. Ancak onların çabaları bu defa sonuçsuz kaldı. Yağbasan ile II. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri Şaban 550 (Ekim 1155) tarihinde²³ Aksaray'da karşı karşıya geldiler. Savaşı kaybeden Yağbasan, Sultan II. Kılıç Arslan'a barış teklif etmek zorunda kaldı. Kılıç Arslan Yağbasan'a güvenmediği ve bu meseleyi kökünden halletmek istediği için kendisine yapılan sulh teklifini kabul etmek istemedi. Fakat din âlimlerinin sultanın ayaklarına kapanarak Müslüman kanı dökmemesi yönündeki yalvarışlarına daha fazla dayanamadı ve barışa razı oldu. Ancak yapılan anlaşmanın maddelerini bir bir dikte ettirmeyi de ihmal etmedi. Papaz Grigor²⁴, Sultan II. Kılıç Arslan'ın, Yağbasan tarafından götürülen Hristiyanların iadesini antlaşma metninde talep etmediğini kaydeder. Süryani Mikhail'in kaydına göre²⁵ bu iki Türk hükümdarı arasında 1158 yılında bir barış ve dostluk antlaşması yapılmıştır. Sultan Kılıç

²² Papaz Grigor, s.314

²³ İbnü'l-Kalânisi, s.323; Papaz Grigor, s.314; Ebu'l-Feroc, II, 391. Krş. Turan, s.198; Cahen, s.112; Çay, s.25.

²⁴ Zeyl, s.315..

²⁵ *Vekayinâme*, trc. Hrnt D. Andreasyan, *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944, Türk Tarih Kurumu'nda basılmamış tercüme, s.183 (Ermenice metinden).

Arslan, Kayseri Meliki Zünnün ile de bir dostluk antlaşması yapıp onu amcası Yağıbasan'a karşı kıskırttı²⁶. Aslında Sultan Kılıç Arslan'ı din adamlarından ziyade eniştesi Nureddin Mahmud Zengi'nin Selçuklu topraklarına tecavüzü, barışa mecbur etmişti.²⁷ Nureddin'in bu tecavüzünden başka Kilikya'daki Ermeniler de Maraş'a saldırdılar.²⁸ Sultan Kılıç Arslan, Yağıbasan ile yaptığı bu sulh sayesinde Ermeniler ve Zengiler ile mücadele etme fırsatı buldu ve onları yeniden itaat altına aldı.

Bizans İmparatoru Manuel, Selçuklular'ın Anadolu'daki genç hükümdarına ağır bir darbe indirmek amacıyla yeni bir ittifak tesis etti. 1157'de Bafra ve Önye'yi topraklarına katmış olan Yağıbasan, bu yerleri Bizans'a iade edip ittifaka dahil oldu. Sultan II. Kılıç Arslan'ın eniştesi Zünnün ve Dânişmendliler'in Malatya hâkimi Zülkarneyn'in de yer aldığı bu ittifak karşısında Kılıç Arslan Bitinya emiri Süleyman'ı imparatora göndererek antlaşma teklifinde bulundu. Papaz Grigor'un kaydına göre²⁹, 1160 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, Elbistan ve buraya bağlı yerleri Yağıbasan'a terk etmiş buna karşılık aralarında bir barış imzalamışlardır. Şüphesiz sultan bu barış ile onu İmparator Manuel'in kurduğu ittifaktan ayırmaya çalışıyordu. Ancak daha sonraki gelişmelerden de anlaşıldığına göre bu barış çok kısa sürmüştür.

Malatya meliki Zülkarneyn 555 (1160) yılında³⁰ ölünce yerine oğlu Muhammed geçti ve Kılıç Arslan'a tâbi olarak Malatya'yı idare etti. Sultan II. Kılıç Arslan, Erzurum Saltuklu hükümdarı İzzeddin Saltuk'un kızı ile nikâhlandı. Sultanın eşi kayınpederi İzzeddin Saltuk tarafından zengin çeyizlerle Erzurum'dan Konya'ya gönderilmişti. Bunu haber almakta gecikmeyen Yağıbasan, Kılıç Arslan'a olan düşmanlığı sebebiyle gelin alayının yolu üzerinde pusu kurdu. Kafile pusu kurulan yere geldiğinde ise saldırıya geçerek gelini ve onun çeyizi olan malları ele geçirdi. Sonra Kılıç Arslan'ın hanımı olan bu gelini yeğeni Kayseri Meliki Zünnün ile evlendirmek istedi. Ancak gelinin Kılıç Arslan'a nikâhlı olması ve İslâm dinine göre başka biri ile evlenmesi caiz olmadığından din adamlarından buna bir çözüm yolu bulunmasını istedi. Din adamları da gelinin dininden dönmesi halinde nikâhının

²⁶ Süryani Mikhaıl, aynı yer.

²⁷ Nureddin Mahmud Ayntâb ve Ra'bân'ı işgal etmiştir. Geniş bilgi için bk. Turan, 199-200; Çay, s.26.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Turan, s.199.

²⁹ Zeyl, s.329. Krş. Süryani Mikhaıl, trc., s.185 (Ermenice'den). Ancak Süryani Mikhaıl (aynı yer), Papaz Grigor'dan farklı olarak bu barış ile Yağıbasan'ın zaptettiği yerleri Sultan Kılıç Arslan'a geri verdiğini kaydeder.

³⁰ Süryani Mikhaıl(XVIII, 7, trc., s.188), 1162 yılında öldüğünü kaydeder.

düşeceğini söylediler. Bunun üzerine gelin hanım zorla dininden çıkarıldı sonra da yeniden İslâmiyet'e döndürüldü. İşte bu hile-i şer'iyeye sonucunda Zünnün ile evlendirildi³¹.

Yağıbasan'ın yaptıkları Sultan II. Kılıç Arslan'ı çok kızdırdı. O, derhal ordusuyla Yağıbasan'ın üzerine yürüdü. Her iki ordu arasında uzun süren çatışmalar çok kan dökülmesine neden oldu. Sonunda Sultan Kılıç Arslan Bizans ordusu tarafından desteklenen Dânişmendli kuvvetleri karşısında mağlup olmaktan kurtulamadı(1162)³². Yağıbasan, sultanın karargâhını ele geçirip altın tahtlarını ve diğer kıymetli eşyasını aldı. A'alarında bir mütareke imzalanınca aldıklarını sultana geri verdi³³. Bu olayın 1164 veya 1165 yıllarında meydana geldiğine dair rivâyetler de vardır³⁴. Bizans İmparatoru Manuel, her iki Türk hükümdarına da gizli den adamlar göndererek aralarındaki mücadeleyi körüklüyordu. Onun amacı şüphesiz birbirleri ile savaşa tutuşmuş olan Dânişmendlilerden ve Selçuklulardan tamamen kurtulabilmektir. Ancak o, Kılıç Arslan'ı kendisi için daha tehlikeli bulduğundan Yağıbasan'a para ve silah yardımında bulunmaktaydı³⁵. Kılıç Arslan, Yağıbasan karşısında mağlup olunca, onunla bir mütareke imzaladıktan sonra Bizans'tan yardım istemek için İstanbul'a gitti³⁶. Burada Bizans İmparatoru Manuel tarafından son derece iyi karşılanan Kılıç Arslan İstanbul'da seksen gün gibi uzun bir süre kaldı³⁷. İstanbul'da umduğundan fazlasını bulan ve istediği yardımı da alan Sultan Kılıç Arslan, Konya'ya dönerek vakit geçirmeden Yağıbasan'dan intikam almak ve

³¹ İbnü'l- Esîr, *el- Kâmil*, trc., XI, 257. Süryani Mikhaıl'ın *Vekayinâme'sinin* (s.190)Ermenice metninde bu olay biraz daha farklı anlatılır. Buna göre, Sultan Kılıç Arslan Saltuk'un kızı ile evlenmek istemiş ancak Saltuk kızını Yağıbasan'ın isteği üzerine Malatya emiri ile evlendirmiştir. İşte bu duruma kızın Kılıç Arslan, Yağıbasan üzerine yürümüş ve mağlup olup savaş meydanından firar etmiştir.

³² Süryani Mikhaıl (s. 89 -Ermenice Metin) bu olayın tarihini 1161 olarak kaydetmiştir.

³³ Süryani Mikhaıl, s.190 (Ermenice Metin). Süryani müellifi (bk. aynı yer) antlaşma isteğinin Yağıbasan'dan geldiğini kaydeder.

³⁴ İbnü'l- Esîr, trc., XI, 257-258.

³⁵ Niketas, s.81. Kinnamos (*Epitome Historiarum, CSHB.*, nşr. I. Meinecke, Bonn 1836, s.199-200), İmparator Manuel'in Çankırı-Ankara meliki ve Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah ile Kayseri, Amasya ve Kapadokya hâkimi Dânişmendli Yağıbasan'a mektuplar yazarak onları sultana karşı kıskırttığını kaydeder.

³⁶ Papaz Grigor, s.334; Niketas, s.81; Kinnamos, s.204; Süryani Mikhaıl, XVIII, 8, trc., s.188; Ebu'l- Ferec, II, 399.

³⁷ Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Niketas, s.81-83; Kinnamos, s.205-208. Krş. Çay, s.38-41; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s.713-715.

nikâhlı karısını elinden aldığından dolayı onu ve yeğeni Zünnûn'u cezalandırmak için harekete geçti³⁷. Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Kara Arslan, Mardin Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpi, Erzen ve Bitlis emîri Fahreddin Devletşah da onunla birlikte Yağıbasan'a karşı Sivas üzerine yürüdüler. Niketas'ın kaydından³⁹, sultanın ordusunun Yağıbasan'ın kuvvetlerine göre çok daha kalabalık olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle Yağıbasan Sivas'tan kaçarak yardım sağlamak amacıyla damadı Çankırı Selçuklu Meliki Şahinşah'ın yanına gitti⁴⁰. Bu arada Kılıç Arslan da Yağıbasan'ın merkezi Sivas'ı işgal etmişti. Ancak O, Yağıbasan ile savaşma imkânını bulamadı. Çünkü yardım almak amacıyla Şahinşah'ın yanına gitmiş olan Yağıbasan 4 Ağustos 1164 tarihinde orada öldü⁴¹. Yağıbasan Dânişmendîler'in nüfuzlu hükümdarlarından biri idi. Cesur ve ileri görüşlü, hayırsever ve azimli bir insandı. Niksar'da yaptırdığı medresenin haziresinde medfundur. Sivas ve Niksar'da cami, medrese, türbe ve imârethaneler yaptırmıştır.

1142 yılında Muhammed'in ölümü ile Dânişmendî tahtında çıkan mücadelelere katılan Yağıbasan iktidarı ele geçirerek Dânişmendî Beyliği'ni eski gücüne ulaştırarak yeniden Anadolu'ya hâkim bir güç haline getirmeyi amaçlamış bu uğurda her türlü yola başvurmuştur. O, Sultan Mesud'a karşı herhangi bir başarı elde edememişti ama, Mesud'un ölümünden sonra yeni Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın karşısında önemli başarılar elde etti. Hatta Bizans İmparatoru ile kurulan ittifak, Sultan II. Kılıç Arslan tarafından bozulmasaydı ve sultan, imparatorun yardımını elde etmeseydi belki de Yağıbasan amacına ulaşabilirdi. Bizans ile yapılan ittifakın bozulması kadar onun zamansız ölümü de giriştiği mücadelede başarısız olmasına neden olmuştur. Onu Dânişmendî Beyliği'nin son güçlü hükümdarı olarak kabul etmek herhalde yanlış olmaz.

ABSTRACT

“Relations of The Dânişmandids-The Saljuq of Anatolia in the Time of Malik Yağı-basan”

Principality of Dânişmandid is one of the principality found firstly in Asia Minor. After Malik Muhammed died in 1142, there were throne fights between members of dynasty. Therefore the principality weakened and State of Saljuq of Anatolia became more powerfull state in Asia Minor. Malik Yağı-basan fought againts Sultân Mesud I and Sultân Kiliç Arslan II. of Saljuq of Anatolia so that he could make the principality powerfull again. Although he had won some fights, he died suddenly in 1164. So his attempts failed.

³⁸ İbnü'l-Esir, trc., XI, 257-258; Ebu'l-Ferec, II, 399. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s.17; a. mlf., “Kılıç Arslan II”, *İA.*, VI, 690; Faruk Sümer, “Saltuklular”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (Ankara 1971), III, s.414; Cahen, s.119.

³⁹ *Historia*, s.83.

⁴⁰ Süryani Mikhail(aynı yer), sultanın gücü karşısında korkan ve yaptıklarından dolayı mahcup olan Yağıbasan ile Kılıç Arslan arasında bir barış yapıldığından bahseder.

⁴¹ Niketas, s.83; Süryani Mikhail, XVIII, 10. trc., s.196; Ebu'l-Ferec, II, 400. Krş. Çay, s.42.